

ДО ПИТАННЯ ПРО ІНСТИТУЦІЙНИЙ АСПЕКТ МІЖНАРОДНОЇ СТАБІЛЬНОСТІ І БЕЗПЕКИ

Інституційна теорія призводить до очікування, що держави можуть і повинні співпрацювати, щоб переслідувати свої власні і спільні інтереси, тому що спільні стратегії дають більше переваг, ніж односторонні. Інституціоналізм має деякі співзвучні положення, але більше розбіжностей з політичним реалізмом. На основі досвіду США встановлюються масштаби і обмеження союзницької поведінки. Відповідно до думки Р. Арона, підкреслюється ідея постійних і випадкових союзників. Висновок: інституціалізоване військово – політичне співробітництво може позитивно вплинути на стан міжнародної безпеки і стабільність.

Ключові слова: інституціалізм, військово-політичний союз, США, міжнародна безпека.

Институциональная теория предполагает, что государства могут и должны сотрудничать, чтобы преследовать собственные интересы, потому что общие стратегии дают больше преимуществ, чем односторонние. Институционализм имеет некоторые сопоставимые положения, однако больше различий с политическим реализмом. На основании опыта США устанавливаются масштабы и ограничения союзнического поведения. В соответствии с Р. Ароном, подчеркивается идея существования постоянных и случайных союзников. Выводы: институционализованное военно-политическое сотрудничество может положительно влиять на состояние международной безопасности и стабильности.

Ключевые слова: институцианализм, военно-политический союз, США, международная безопасность.

Institutional theory leads to expect that states may and have to cooperate to pursue their own and common interests because cooperative strategies produce more benefits than unilateral ones. Institutionalism has some common ideas but more differences with political realism. On the basis of the US experience the scales and limitations of alliances behavior are lighted up here. According to R. Aron, an idea of permanent and occasional allies is stressed. The conclusion: the institutionalized military-political cooperation can have positive impact on the state of international security and stability.

Keywords: institutionalism, military-political alliance, the USA, international security.

Х. Хафтендорн, Р. Кохане та С. Волландер визначають міжнародні інституції як «стійкі кластери норм, часто пов'язані з організаціями, які діють поверх міжнародних кордонів. Безпекові інституції створені для захисту територіальної цілісності держав від ворожого використання військової сили; охорони державної самостійності (автономії) від політичного впливу у вигляді загрози силою; та запобігання ситуаціям, що можуть загрожувати власноруч визначеним життєвим інтересам держав» [1, с. 3]. Можна було б погодитися з цим визначенням, надто в сучасну епоху всесвітнього розповсюдження норм та ідей, для яких в умовах глобалізації немає кордонів. Але, на нашу думку, в ньому зайвим є слово «часто» – норми без формалізованих структур не здатні виконувати функції безпекових інституцій, зокрема стабілізувати міжнародну ситуацію.

Згідно з інституційною теорією (і це дещо споріднює її з класичним політичним реалізмом), держави, які переслідують власні інтереси (пріоритетним з яких є виживання країни), а не керуються альтруїзмом, є головними акторами на міжнародній арені. Держави не завжди ведуть себе раціонально, тобто, прагнучи максимальної вигоди (раціоналізм), можуть втрачати здатність розрізняти бажане та доступне. Сучасний світ є анархічним, тобто в ньому немає влади, вищої за владу окремої держави. Інституційна теорія є більш оптимістичною у порівнянні з реалізмом у конкретному пункті, який є наріжним для нашої теми, – вона не поділяє його категоричне заперечення можливості застосування тривалого стабільного співробітництва (союзів) в анархічному світі [2].

Інституційна теорія припускає, що держави можуть співробітничати заради спільних інтересів, які виникають та зберігаються залежно від того, наскільки спільні дії (стратегії співробітництва) дають більше користі, ніж односторонні дії. Більш того, «союзи здатні просувати різні, але сумісні інтереси» (Д. Морроу) [3, с. 905]. Г. Снайдер констатує наявність загального потягу держав вступати в союзи з іншими країнами, дотримуючись логіки «дилеми в'язнів» з багатьма учасниками, яку продукує міжнародна система [4, с. 33-34]. Він також відзначає,

що склад альянсу виникає у результаті взаємних переговорів (торгу), але теорія не в змозі визначити детермінанти цього процесу.

Союзницьке співробітництво далеко не завжди означає гармонію у відносинах між партнерами: держави побоюються бути використаними своїми партнерами та за деяких обставин у них виникають сумніви у перевазі здобутків над втратами в процесі співробітництва. Потенційна небезпека бути використаним для досягнення чужих цілей ніколи не може бути повністю усунута, але її можна мінімізувати взаємною транспарентністю дій партнерів, доброю інформованістю про їхні наміри, створенням системи стимулів до лояльної співпраці та санкцій за порушення союзницьких зобов'язань. Співробітництво не завжди можливе, але коли його можна досягти, інститути (тут і далі ми вживаємо цей термін як синонім «організації») спроможні стимулювати взаємодію, зробити членів союзу відповідальними за свою політику та сприяти спільним безпековим стратегіям [5].

Співробітництво як таке, зазначає Р. Кохане, є досить суперечливим терміном, якому може бути властиве багато відмінних якостей – у діапазоні від гармонії до незгоди: «Коли превалює гармонія, політики дієвців *автоматично* просувають досягнення цілей іншого. За наявності незгоди, політики дієвця перешкоджають досягненню цілей іншого та не пристосовані до того, щоб зробити їх більш сумісними. Утім, співробітництво вимагає, щоб дії окремих суб'єктів чи організацій, які не є гармонійними, були узгоджені між собою в процесі координації» [6, с. 380]. Співробітництво може бути полегшено або стабілізовано завдяки визначенню спільних цілей, ролей та правил. За Д. Марчем і Д. Олсоном, інституціоналізація – це виникнення інституцій та поведінка в них. Цей процес включає розвиток практик та правил у контексті їх ужитку [7]. Як резюмує Д. Капорасо, «у той час, як індивіди приходять у світ з широким правом вибору, структура вибору та чіткі стійкі конфігурації вибору є частиною наявного середовища. Індивід може розглядатися як мікрокомпонент в інституційній теорії, але відносини та інституції не є продуктом вільного вибору індивідів, навпаки, саме агенція (організація – авт.) робить їх структурно

детермінованими» [8, с. 623]. Інститути (організації) є необхідним компонентом виживання та співіснування країн. Вони виникають у результаті цілеспрямованих дій задля досягнення визначених цілей, але це зовсім не означає, що в кінцевому рахунку результат буде відповідати намірам творців цих організацій, а проголошені цілі не завжди справді визначають зміст роботи організації.

Дослідники розходяться в оцінках того, наскільки союзницькі інституції є автономними по відношенню до окремих держав-членів. Перші 165 років своєї історії Сполучені Штати не утворювали будь-які військово-політичні союзи, крім одного, а саме – підписаного з Францією під час війни за незалежність. Лідери США слідували пораді Дж. Вашингтона «триматися подалі від постійного союзу з будь-якою частиною закордонного світу», згодом закріпленої в інавгураційній промові Т. Джефферсона: «Мир, торгівля і чесна дружба з усіма країнами; зобов'язуючих союзів – ні з ким» [9]. З часів Другої світової війни лідери США різко змінили цю політику і підписали низку оборонних пактів. У результаті Сполучені Штати юридично зобов'язані захищати більше шістдесят держав на п'яти континентах (27 союзів – у Європі і всі вони пов'язані з НАТО), тобто 25% населення світу, на які припадає 75% світового обсягу виробництва. Якою мірою через ці зобов'язання Сполучені Штати були втягнуті у війни, яких в іншому випадку вони могли уникнути? Це ключове питання для оцінки ролі союзів для зовнішньої політики США. Майже сімдесят років Сполучені Штати підтримували глобальну мережу альянсів, яку піддав нищівній критиці президент США Д. Трамп як «непомірний тягар для безпеки Америки».

Свого часу його попередник Б. Обама підтвердив зобов'язання США щодо захисту союзників у ході загострення криз у відносинах між Північною та Південною Кореєю, Іраном та Ізраїлем, Росією і Україною, Китаєм, з одного боку, та Японією і Філіппінами – з другого. Прихильники Трампа, у тому числі чимало експертів-міжнародників, adeptів «політичного реалізму» стверджують, що такі зобов'язання небезпечні і повинні бути скасовані. Згідно з їхньою точкою зору, союзи США є не цінним надбанням для безпеки Америки та міжнародної

стабільності, а «приводними ременями до війни», що з ними буцімто «пов'язаний ризик для Сполучених Штатів бути втягнутими у конфлікт за стратегічно маргінальні території проти ядерних держав». Деякі американські дослідники навіть порівнюють мережу альянсів США з павутинням європейських зобов'язань у сфері безпеки, які призвели до розв'язування Першої світової війни [10]. На думку близьких до Д. Трампа експертів з питань безпеки, Сполучені Штати повинні зменшити ризик втягування у небажаний конфлікт шляхом кардинального перегляду союзницьких відносин або взагалі знищення існуючої мережі військово-політичних альянсів [11]. Як писали класики політичного реалізму Дж. Міршеймер та С. Волт у 2016 р., «у Європі США повинні припинити свою військову присутність та перетворити НАТО на організацію для європейців. Немає достатніх причин тримати сили США в Європі, оскільки жодна країна не має здатності домінувати у цьому регіоні. Головні суперники – Німеччина і Росія, – будуть занепадати по мірі того, як їхнє населення зменшуватиметься, і жоден інший потенційний гегемон не може з'явитися. За загальним визнанням, залишити європейську безпеку європейцям означало б підвищити потенціал для занепокоєння. Але якщо конфлікт й виникне, це не погрожуватиме життєво важливим інтересам США» [12, с. 123]. У разі реалізації таких пропозицій відбудеться найбільший, революційний зсув у зовнішньополітичній стратегії США після Другої світової війни.

Американський вчений М. Беклі на основі дослідження союзницької поведінки США у період 1948-2014 рр. стверджує, що в основному держава зберігала свободу дій, тобто союзам не властива сила «оплутувати» (entangle) своїх членів нездоланими узами. Отже, згідно з його аналізом, лише п'ять епізодів за цей час можуть тією чи іншою мірою розглядатися як випадки, коли Вашингтон був вимушений втручатися задля виконання союзницьких зобов'язань. До таких він відносить тайванські кризи 1954 р. та 1995-96 рр., війну у В'єтнамі 1962-1973 рр. та збройні втручання у Боснії та Косово у 90-ті роки. Але навіть у цих випадках «союзницьку компоненту» виділити важко, тому що у кожному з них наявні й інші, не менш вагомі мотивації участі

Сполучених Штатів. Водночас «Вашингтон ретельно зважував й обмежував підтримку союзників; союзники стримували Сполучені Штати від ескалації їхньої участі у конфліктах; США стримували ворогів та союзників від такої ескалації, бувало траплялося все із згаданого. Звичайно, Сполучені Штати втручалися на боці союзників у багатьох випадках, але у більшості з них США керувалися спільністю інтересів із своїми союзниками, а не формальними союзницькими зобов'язаннями. Насправді, у багатьох випадках американські політики були головними прибічниками військових дій і переконували союзників приєднатися до них» [13, с. 10].

«Оплутування» відбувається, коли держава втягується у військовий конфлікт з одним або декількома союзниками. Поширеною серед реалістів та неореалістів є точка зору, згідно з якою «союзи ставлять держави перед унікальними ризиками та викликами, тому що альянси можуть втягувати країну до конфліктів, яких в іншому випадку вона могла уникнути, а союзники перед загрозою можуть не виконати свої зобов'язання» [14, с. 21]. Суть «оплутування» полягає у тому, що лояльність щодо союзника виявляється вищою за власні інтереси. Держава керується моральними, юридичними або репутаційними мотивами при дотриманні союзницьких зобов'язань без урахування своїх власних інтересів або навіть всупереч їм. У багатьох дослідженнях це явище, внаслідок піонеру у вивченні природи союзницької співпраці Г. Снайдеру, називають «провокацією» [15, с. 181, с. 316-317]. Утім Т. Кім переконливо доводить, що термін «провокація» слід використовувати тільки тоді, коли союзник підбурює конфлікт з третьою стороною для того, щоб втягнути своїх партнерів по альянсу до нього. Відповідно до класифікації М. Беклі є наступні варіанти союзницького «оплутування» [13, с. 13]. По-перше, є випадки прямої оборони, за якої держава змушена союзницькими зобов'язаннями підтримати союзника у війні. Це відбувається у разі як провокації, так і тоді, коли держава захищає атакованого союзника, який утримувався від провокаційної поведінки. Друга форма «оплутування» включає випадки, в яких держава вступає у збройний конфлікт, щоб зберегти свій авторитет як гаранта безпеки навіть тоді,

коли їх союзники ще не втягнуті у конфлікт. У таких випадках держава не захищає своїх союзників, але прагне переконати їх у своїй рішучості використовувати силу від імені інших. Наприклад, деякі автори стверджують, що Сполучені Штати втрутилися в боснійську війну в 1995 році винятково задля того, щоб продемонструвати свою відданість НАТО [16, с. 99-102]. Третя форма «оплутування» включає в себе випадки співробітництва, за яких існування альянсу та прагнення його зберегти та розвинути мотивує державу у її прагненнях розширити сферу своїх інтересів для того, щоб підсилити союзницькі відносини. У якості прикладу наводять американо-японський союз.

Нарешті є випадки, за яких альянс робить державу мішенню для іншої країни. Наприклад, відомі автори, стовпи політичного реалізму стверджують, що існуючий де-факто союз США з Ізраїлем ставить Сполучені Штати у перехрестя прицілу деяких близькосхідних країн і, тим самим, збільшує ймовірність того, що збройні сили США будуть атаковані [17]. Загальним для різних форм «оплутування» є те, що союз втягує державу у військовий конфлікт всупереч її власним інтересам. Концепція «оплутаності» спирається на відмінність між а) близькістю інтересів держав та б) формальною угодою між державами про військово-політичну співпрацю. Союзи, як правило, зберігаються й у разі, коли спільні інтереси зникли, як і змінилася ситуація, що призвела до їх створення – навіть в умовах значного конфлікту інтересів країн-членів. «Оплутаність» відрізняється від ситуації ланцюгової реакції, яка виникає, коли держава підтримує союзника, оскільки його поразка або дезертирство поставлять під загрозу її інтереси. У випадках ланцюгової реакції формальні союзницькі зв'язки можуть не відігравати вирішальної ролі для рішення виступити на боці союзника. Альянс може втягувати державу в конфлікт, за Дж. Снайдером, коли її репутація опиняється під загрозою у разі невиконання союзницьких зобов'язань, підштовхує її керівництво до інтерпретації союзницьких інтересів і норм як власних, провокує супротивників та підбадьорює союзників [4, с. 9-10]. Відповідно до теорії, що її розвиває Дж. Снайдер, держава, яка порушує навіть один з пунктів союзної угоди, ризикує підірвати довіру до всієї системи своїх

зовнішніх зобов'язань і у такий спосіб значно послабити свої міжнародні позиції.

Під час дискусій щодо «оплутаності» нерідко сприймається як аксіома той факт, що держави нездатні або не бажають обмежувати обсяг своїх союзницьких зобов'язань, хоча це далеко не так. Численні дослідження показують, що союзи рідко надають необмежений перелік зобов'язань щодо надання підтримки, але, навпаки, прагнуть забезпечити собі вільні руки у разі збройного конфлікту. Такі бар'єри для оплутування особливо властиві союзам між великими і невеликими державами (так званим асиметричним альянсам). Коротко кажучи, більшість союзницьких договорів є не надто конкретними щодо зобов'язань сторін-учасниць, відкритими для подальших переговорів про їхній зміст та, як правило, слабкіші союзники мають значно жорсткіші обмеження для маневру під час конфлікту, ніж сильніші держави [18, с. 429].

За словами С. Волландер, інституції пропонують можливості «для моніторингу і санкціонування поведінки іншого, приходячи до взаємоприйнятних домовленостей, та підвищують прозорість у питаннях намірів та безпекових інтересів» [19, с. 5]. С. Волландер має на увазі ситуації, коли держави починають з позиції недовіри. На практиці здебільшого інституціалізоване співробітництво у сфері безпеки має вихідною точкою відносини, позначені відсутністю ворожнечі, взаємних викликів. У рамках НАТО, наприклад, співробітництво спирається на взаємність інтересів протягом десятиліть. Як пише С. Волландер, під час свого втілення у роки «холодної війни» Альянс задовольняв функціональні потреби своїх членів шляхом розробки інституційних засад для відвернення радянської загрози та допоміг зберегти та розвинути мирні відносини між союзниками по НАТО. Союз по суті служить для розвитку співпраці у зазначеному вище сенсі шляхом регулювання політики окремих держав у галузі оборони і безпеки для досягнення загальних цілей [20, с. 713-717]. Навіть якщо стримування не спрацює, альянс може сприяти мирному врегулюванню, заохочуючи ворогуючі сторони знизити рівень

взаємних претензій. Іншими словами, альянс впливає на позиції сторін конфлікту та розширює діапазон потенційних рішень [21, с. 801].

Р. Арон правий, коли пропонує провести «радикальний вододіл між союзниками тимчасовими та союзниками випадковими», оскільки це єдиний можливий шлях до створення високоефективного, надійного інституціалізованого союзу. «Постійними союзниками треба вважати такі держави, котрі, хоч би якими різними були їхні інтереси, не мисляться в передбачуваному майбутньому як суперники, що опиняться у протилежних таборах. У ХХ столітті Велика Британія і Сполучені Штати були постійними союзниками, тому що англійський політичний клас дійшов мудрого висновку, згідно з яким у той день, коли Англія перестане бути володаркою морів, Pax Americana стане єдиним прийнятним заміником Pax Britannica. Франція і Велика Британія теж мали всі підстави вважати себе постійними союзниками від 1914 р. Утім Великій Британії слід було б, можливо, із роздратуванням, але без тривоги чи невдоволення, дивитись на зростання, тимчасове й хистке, французької могутності. Посилення постійного союзника не має викликати ані неспокою, ані заздрощів» [22, с. 51]. До речі, думка Р. Арона дотична до відповіді на питання, чому союзи не виконали функцій стримування сковзання Європи до Першої світової війни, а також пояснює, що нерозуміння важливості постійних союзників та інституціалізації у належний спосіб союзницьких відносин, призвели у кінцевому результаті до наступного акту трагедії – Другої світової війни.

Не менш плідною є оцінка Р. Ароном ситуативних або випадкових союзників. «Посилення випадкового союзника ... слід розглядати в довготерміновому плані як очевидну загрозу... Випадкові союзники не зв'язані з тобою чимось іншим, аніж спільною ненавистю до ворога, спроможного вселити достатній страх, аби забути про суперництво, яке розділяло ще вчора і яке знову розділятиме завтра держави, що уклали тимчасовий союз. До того ж не виключено, що ці випадкові союзники є, за самою своєю природою ... постійними ворогами... Рузвельт, відмовившись вести війну з урахуванням

можливих повоєнних реалій, мріючи про те, що три (або й два лідери) розділять панування над усім світом, віддавши перевагу російській імперії перед імперіями французькою та британською, сплутав випадкового союзника із союзниками постійними і не зміг розгледіти істотної ворожості, прихованої під маскою тимчасового співробітництва». Р Арон пише про дві політичні поразки, яких зазнав Захід після перемоги своєї зброї – «перша поразка – це спроба переможеного (Німеччини у Першій світовій війні. - Авт.) здобути реванш, і друга – надмірне посилення тимчасового союзника, але постійного ворога (Росії. - Авт.) [22, с. 51]».

Інституціоналізоване військово-політичне співробітництво має позитивне значення для міжнародної стабільності з низки причин. По-перше, союзи допомагають долати перешкоди на шляху до співпраці, такі як недовіра, невпевненість у намірах партнерів та побоювання надвисоких операційних витрат. По-друге, вони відіграють важливу роль у вирішенні проблем колективних дій, таких як фрірайдинг (надмірне використання спільних ресурсів), відносна ціна досягнення результату, дезертирство (зрада) держави-партнера та її самостійні дії, які шкодять спільним інтересам. По-третє, вони надають практичні засоби для координації політики (обмін інформацією, бюрократичні процедури та ін.) [23].

Список використаних джерел і літератури:

1. Imperfect Unions. Security Institutions over Time and Space. - Ed. by H.Haftendorn, R.Keohane, C.Wallander – Oxford-New York: Oxford University Press, 2002 - P.3
2. Milner H. The Assumption of Anarchy in International Relations Theory : A Critique// Review of International Studies.- 1991.- January.- P.67-85; Powell R. Anarchy in International Relations Theory: The Neorealist-Neoliberal Debate//International Organization.- 1994.- Spring.- P.313-344
3. Morrow J. Alliances and Asymmetry: An Alternative to the Capability Aggregation Model of Alliances//American Journal of Political Sciences.- 1991-Fall.- P.905.- P. 904-933.
4. Snyder G. Alliance Politics./ Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 1997.- P.33-34.- 414 p.
5. Keohane R. After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy.- Princeton: Princeton University Press.- 1984.- 304 p.
6. Keohane R. International Institutions: Two Approaches// International Studies.-Vol.32.-N4.- December 1988.- P.380, - P.379-396.
7. March J. and Olsen J. The Institutional Dynamics of International Political Orders//Exploration and Contestation in the Study of World Politics.- Ed. by Katzenstein P., Keohane R. and Krasner S.- 3-d ed.- Cambridge: MIT Press, 2002.- P.303-330.
8. Caporaso J. International Relations Theory and Multilateralism//International Organization.- Vol.46.-N3.- 1992 Summer. - P.623,- P.599-632.

9. Див. Потехін О. Нейтралітет і позаблоковість: про альтернативи військово-політичному союзу/ЄвроАтлантика. - 2010.-N3.- С.6-16.
10. Chong J. and Hall T. The Lessons of 1914 for East Asia Today: Missing the Trees for the Forest/ International Security.- Vol. 39.- N 1.- 2014.- P. 19–26.
11. Posen B. Restraint: A New Foundation for U.S. Grand Strategy.- Ithaca, N.Y.: Cornell Univ.Press, 2014.- 225 p.; Walt S. Taming American Power: The Global Response to U.S. Primacy. -New York: W.W. Norton, 2005.- 309 p.- P.218-249; Parent J. and MacDonald P. The Wisdom of Retrenchment: America Must Cut Back to Move Forward// Foreign Affairs.- Vol. 90.- No. 6.- 2011.-P. 32–47.
12. Mearsheimer J. and Walt S. The Case of Offshore Balancing. A Superior U.S. Strategy /FA The Best of 2016.- P.107-126. foreignaffairs.com
13. Becley M. The Myth of Entangling Alliances: Reassessing the Security Risks of U.S. Defense Pacts//International Security. - Vol.39.- N4.- Spring 2015.- P. 7-48.
14. Miller G. The Shadow of the Past: Reputation and Military Alliances before the First World War. – Ithaca and London: Cornell Univ. Press, 2012.- 286 p.
15. Snyder G. Alliance Politics. – Ithaca and London: Cornell Univ. Press, 1997. - 414 p.
16. Layne C. From Preponderance to Offshore Balancing: America’sFuture Grand Strategy// International Security.- Vol. 22.- No. 1.- Summer 1997.- P. 86-124.
17. Mearsheimer J., Walt S. The Israel Lobby and U.S. Foreign Policy// Middle East Review. - Vol.13.- N3.- September 2006.- P.29-87.
18. Leeds B. Do Alliances Deter Aggression? The Influence of Military Alliances on the Initiation of Militarized Interstate Disputes// American Journal of Political Science.- Vol. 47. - No. 3.- July 2003.- P.427-439.
19. Wallander C. Mortal Friends, Best Enemies: German-Russian Cooperation after the Cold War.- Ithaca, NY and London: Cornell Univ. Press, 1999.- 240 p.
20. Wallander C. Institutional Assets and Adaptability: NATO after the Cold War// International Organization.- Vol.54.-N4.- 2000.-P.705-735.
21. Fang S., Johnson J., and Leeds B. To Concede or to Resist? The RestrainingEffect of Military Alliances// International Organization.- Vol. 68.- No. 4.-September 2014.-P.775-809.
22. Арон П. Мир і війна між націями.- К.: Юніверс, 2000.- 688 с.
23. Hall P. and Taylor C. Political Science and the Three New Institutionalisms/ Political Studies. - Vol.44(5).- 1996.-[Електронний ресурс].-Режим доступу:
http://edoc.vifapol.de/opus/volltexte/2011/2782/pdf/dp96_6.pdf.